

HET ANARCHISME : GEEN UTOPIE.

Onderstaand artikel is ontstaan n.a.v. een gesprek met de redaksiesekretaris over het onlangs uitgekomen anarchisme-nummer van Pedax. Men gelieve dan ook in de eerste plaats te zien als een artikel uit dat nummer, maar dan enige tijd te laat verschenen; dit om de indruk te voorkomen dat ik mogelijke tekortkomingen, die ik indirekt in dit nummer constateer, de samenstellers ervan aanreken-temeer daar ik overigens zelf vermeld sta als iemand die aan de redaksie steun en medewerking gaf en dus op dat punt blijkbaar in gebreke ben gebleven. Het is n.l. mijn bedoeling een lans te breken voor het anarchisme van Bakoenin. Zijn denktrant is m.i. onvoldoende bekend, en dat is vooral jammer omdat heel x veel van zijn op dit moment door Arthur Lehning uit te geven geschriften verras-send aktueel zijn, op sommige punten nog aktueler dan b.v. Marx. Vooral hoop ik in tegenstelling met T. Asselbergs, dat zijn anarchistiese konceptie, voorzover zij kan worden opgevat als een sluitend filosofies geheel, wel degelijk zijn kan-sen krijgt. Daarom lijkt het me eerst nodig om af te rekenen met vrij vaak voor-komende mythes over Bakoenin, om daarna bij benadering iets van zijn visie weer te geven. 1)

Het is overigens moeilijk zich een juist begrip te vormen van Bakoenins persoon-lijkheid. Camus heeft er een niet onverdienstelijke poging toe gedaan in L'Homme Revolté, overigens zelf een anarchisties werk dat adhesie betuigt aan Proudhon en het anarcho-sindikalisme en dat ook door Tolstoi is geïnspireerd. Hij heeft echter niet gezien dat Bakoenin, alvorens tot zijn eindovertuiging te zijn gekomen, een heel leven heeft doorgemaakt, waarin hij eerst nihilist, dan panslavist, dan een jarenlange gevangene, soms ook romanties utopist is ge-weest en eerst in zijn laatste tien levensjaren anarchistiese geschriften heeft geschreven. Weliswaar was in zijn eerste artikel "Reaktie in Duitsland" met het roemruchte slot: "De vernietigende drift is ook een scheppende drift" reeds de basiskonceptie van zijn denken aanwezig; politieke ervaring en een met de jaren toenemende openheid van het gemoed waren nodig om van hem de visionair te maken die met de massabewegingen kon rekenen, waarop zijn revolutie zou ge-baseerd zijn. Als profeet heeft geen tijdgenoot hem geëvenaard. Hij was het (en niet Lenijn of Trotsky) die als eerste voorspelde dat de sociale revolutie niet in het industrieel ontwikkelde Duitsland, maar in het agrariese Rusland, in achtergebelven landen als Italië, Griekenland en Spanje zou plaatsvinden en daarvoor de voorwaarden aangaf: want hij voorzag ook dat het italiaans patriot-tisme het volk wel eens kon misleiden en tot een totalitair en anti-revolutionair fascisme zou voeren (polemieken met Mazzini!), - en dat de sociale revolutie in Rusland zou verraden worden, als de arbeiders de boeren niet ~~en~~ mede als een revolutiaire faktor zouden erkennen en op hun ruggen een "dikatatuur van het proletariaat" gingen opbouwen. Daarentegen zou Duitsland het meest reaksionaire land van Europa worden, waar de arbeiders het meest door de bour-geoisie zouden worden gekorrumpeerd. Tenslotte voorspelde hij de guerilla als vorm van ideologische strijd en waarschuwde hij als eerste tegen de bureaukrati-sering van het partijsysteem, terwijl hij als ergste schrikbeeld de technokra-tiese staat zag, geleid door een kaste van wetenschapslieden die zich aan hun niet-wetende onderdanen zouden opleggen!

Deze teoreties heldere visies gingen gepaard met een volkomen onprakties hande-len. De meest bekende geschriften van Bakoenin God en de Staat, Federalisme, Socialisme en Antitheologisme, Het Knoeto-Germaanse Keizerrijk en de Sociale Revolutie zijn onvoltooid en kenmerken zich door een chaotiese opzet, zelfher-haling.etc. Verder handelde hij in de praktijk volkomen volgend de putchiestiese methode van iedere 19e eeuwse samenzweerder, om via een staatsgreep de massaas in beweging te brengen (een methode die overigens ook door Fidel Castro werd toe-gepast bij zijn bezetting van de Moncada-vesting of zijn landing met de Granma). Ook zijn goed vertrouwen dat hij koesterde in de allesbehalve betrouwbare nihi-list Netsjajef en zijn instemming met diens revolutiaire katechismus zijn bi-zonder compromitterend. Maar dit alles stempelt hem vooral tot een romantikus, wiens wil tot handelen het vaak won van zijn reflexievermogen, en tot een Don Quichotte met een volkomen nieuw Dulcinea - ideaal. Alleen blijkt achteraf dat Dulcinea wel bereikbaar is hetgeen zijn zwerftochten dubbel tragies maakt

Het werk van Bakoenin kan men dus in de eerste plaats zien als een vertaling van zijn subjektieve, romantische ervaringen in objektieve maatschappelijke theorieën: hij gelooft daarom ook in onbewuste levensinstinkten in de onderdrukte massa's, die, wanneer zij vrijkomen, de huidige samenlevingsvormen zullen vernietigen en daarvoor in de plaats spontaan een nieuwe, vrije samenleving zullen doen vestigen. Volgens hem is de mens primair een maatschappelijk wezen: hij kan zich slechts als mens doen gelden door het contact met anderen, en in de sociale contactst waarin hij zich individueel manifesteert. Wanneer hij opgroeit, is hij zelf s van zijn omgeving afhankelijk, al is het om zijn eigen uitingsmogelijkheden te ontwikkelen, b.v. om te leren praten. Hij heeft dus geen Individuele Vrije Wil of Ingeboren Geweten, maar wel de capaciteiten om de ideeën en ervaringen die hij in zijn omgeving opvangt persoonlijk tot ontwikkeling te brengen, en bovendien de middelen om tot eigen aksie over te gaan, - en zó iets van zijn omgeving te veranderen. Deze natuurwet van sociale solidariteit is een concreet gegeven als voorwaarde voor vrije menselijke aksie. Maar "de maatschappij heeft zich totnutoe nog niet menselijk gemaakt zij is gebaseerd op 2 factoren die de menselijke aksie remmen, het Gezag en de Abstraksie" 2)

De abstraksie van de werkelijkheid komt voort uit het vermogen van de mens, om bestaande feiten door middel van rationele verklaringen met elkaar in verband te brengen en ze verklaringen als voorlopig vaststaand door te geven. Maar al te vaak gebeurt echter dat men deze vastgelegde verklaringen verabsoluteert, zonder ze aan nieuwe feiten te toetsen, of (wat nog erger is) zonder rekening te houden met de mogelijkheid dat men de feiten zoms zelf kan veranderen!

In naam van deze absolute verklaring ontstaat dan de autoritaire onderdrukking. Het meest flagrante voorbeeld hiervan is de godsdienst: zij is ontstaan uit de voorlopige toeschrijving van niet-verklaarbare natuurverschijnselen aan de macht van een buitennatuurlijke persoonlijkheid, waarvoor men respect begon te krijgen. "Zodra de godheid eenmaal zijn wijding had gekregen werd zij uitgeroepen tot absolute oorzaak, oergeest, scheidsrechter, bedeelster van alle dingen: de wereld was niets meer, de godheid alles; en de mens, haar werkelijke schepper, aanbad haar en noemde zich haar schepsel, haar slaaf."

"Wanneer god, het volmaakte opperwezen (op deze wijze) tegenover de mensen wordt gesteld, komen de goddelijke middelaars, de uitverkorenen, de door god geïncorporeerden om in zijn naam het menselijk geslacht te leiden en te besturen." Zo komt dus het gezag uit de abstraksie voort: zij heeft de functie deze abstraksie door middel van onderdrukking in stand te houden, en maakt tevens van deze abstraksie gebruik om zichzelf te handhaven. Zo houdt dit gezag een ontkenning van het menselijk bestaan in ten gunste van een buitenmenselijke idee, dat aan de mensen wordt opgelegd.

Bakoenin ziet dus als eerste hoe een samenleving door enkelingen kan worden gemanipuleerd door middel van een binnende samenleving heersend begrippensysteem dat strijdig is met het menselijke leven. Het middel waarmee dit gebeurt is de Staat, een systeem dat gebruikt wordt om de macht van deze minderheid te rechtvaardigen: begrippen als "sociaal kontrakt", "mandaat van het volk" vooronderstellen dat een meerderheid klakkeloos aksepteert dat zij zelf niet tot regeren in staat is en zich toevertrouwt aan "de besten", "de wijzen", "de ter zake deskundigen" etc. "Of deze bevoogding wordt uitgeoefend in naam van hogere motieven dan wel zelfs om wetenschappelijk aangetoonde redenen, die door een aantal mensen van algemeen erkend intellectueel nivo of door een andere klasse worden voorgelegd - in ieder geval zou dit leiden tot een intellectuele aristokrasie die de zaak van de vrijheid haat en haar schade berokkent". Dit brengt hem ook in fel verzet tegen de positivistische universiteiten van die dagen, "een nieuwe priesterklasse van de wetenschap", die in de toekomst een macht dreigden uit te oefenen in naam van een door hen uit te maken wetenschappelijke abstraksie. Daarom keert hij zich tegen Marx en Lasalle, die zich beriepen op een "wetenschappelijk socialisme" en geloofden dat alleen zij door middel van enkele theorieën de toekomst konden voorspellen en uitmaken. De geschiedenis leert ons dat zij overal waar zij op strategische punten met Bakoenin van mening verschilden, ongelijk kregen.

Tegenover de wetenschap, wier taak ligt in de beschrijving van algemene voorwaarden van de menselijke samenleving, stelt Bakoenin de direkte menselijke creativiteit. Men kan de wetenschap geen politiek leidende functie geven, omdat zij in haar deskripsie altijd achter de door menselijke handelingen geproduceerde feiten aanloopt. Niet de wetenschapsman, maar de scheppende kunstenaar verandert de wereld: niet de abstracte theorie is imperatief, maar de konkrete daad maakt het menselijk bestaan uit. Wel kan de wetenschap nuttig zijn als algemene richtlijn, maar dan moet zij ook niet worden gemonopoliseerd in een kaste van wetenden naast een massa van niet-wetenden: de wetenschap moet aller erfdeel zijn. Men moet de betekenis van Bakoenin niet alleen op zichzelf bezien, maar ook binnen het kader van de histories materialistische theorieën, zoals zij zich de laatste tijd ontwikkelen binnen het Marxisme. Vooral wanneer men de ontdekkingen van de Frankforter school aan een nader onderzoek onderwerpt, en bij Marcuse b.v. begrippen ontdekt als "repressieve tolerantie" en "kollektief Ueberich", en zijn theoretische visies over de manipulatie van de massa's door het produkiesysteem, ontdekt men dat Bakoenin wel hard aan een herwaardering toe is. Totnogtoe heeft alleen Rudi Dutschke er vaag mee geschermd; maar de belangstelling voor de 1-mei beweging, de al dan niet gefundeerde verlangens naar anarchie bij de jongeren die zich politiek bewust zijn, en het hernieuwde idee dat socialisme niet slechts een passieve zekerheid-van-de-wieg-tot-het-graf maar creatieve zeggenschap inhoudt, bewijzen dat een mogelijke popularisering van zijn ideeën enorme inslag zullen vinden. Al was het maar om dat ene citaat, waarmee ik graag die hele katechismus van Netsjajef zou willen vervangen en die welhaast dodelijk is voor de schijnvrijheid die in onze z.g. democratische samenleving wordt voorgehouden: "IK BEN SLECHTS WERKELIJK VRIJ WANNEER ALLE MENSELIJKE LEVENS DIE OM MIJ HEEN LEVEN, ZOWEL MANNEN ALS VROUWEN, EVENEENS VRIJ ZIJN."

jan bervoets.

- 1) De bundel "Anarchisme, een miskende stroming" bevat helaas te weinig over Bakoenin om hem naar waarde te schatten. Op het kongres, waarvan deze bundel een verslag is, is wel degelijk meer over hem gezegd: de mededelingen over Bakoenins politieke analyses neem ik b.v. letterlijk over van Arthur Lehning, die in enkele zinnen met B.W.Schaper de vloer aanveegde! Het is aan een soort lakenswaardige beleefdheid van de samenstellers van het boek te wijten, dat op deze manier de lezer informatie is onthouden.

Litteratuur van en over Bakoenin kan men, behalve in de Archives Bakounine, uitgegeven door Arthur Lehning en onbetaalbaar duur, ook vinden in:

G.P.Maximoff - The Political Philosophy of Bakounin. The Free Press of Glencoe, Macmillan, Londen, uitg. 1964.

Francois Munoz - Bakounine, La Liberté. Choix de textes. Libertés 22, J.J.Pauvert, Parijs 1965

Henri Arvon - Bakounine. Serie Philosophes de tous les temps no.25, ed. Seghers Parijs 1966. Bevat een levensbeschrijving en een analyse van zijn denken.

- 2) De citaten zijn voor een gedeelte overgenomen uit mijn artikel Het Anarchisme van Bakoenin, Vox Carolina 27 mei 1966, waarin ik geen verwijzingen heb geplaatst. Dat was toen ondoenlijk. Het artikel is opgenomen in Waarom de Kinderen willen dat de Indianen winnen.

Voor belangstellenden tenslotte dit:

Anarchistische tijdschriften zijn: DE VRIJJE, anarchisties maandblad. Wilgenstraat 58b, Rotterdam. Studentenabonnement 5,- of (als men wil) meer per jaar. Giro 411780 t.n.v. W.de Lobel te Rotterdam.

RECHT VOOR ALLEN, orgaan van de federatie van vrije socialistes, Madame Curiestr. 162, Groningen. Abonnement f10,40 per jaar, giro 869125.